

1. WPROWADZENIE

W roku 2001 została przyjęta do realizacji „Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”. Wskazała ona na potrzebę zrównania warunków życia i pracy na obszarach wiejskich z warunkami występującymi na obszarach miast. Obszary wiejskie w okresie perspektywicznym mają stać się miejscem życia i pracy akceptowanym i świadomie wybieranym przez społeczeństwo.

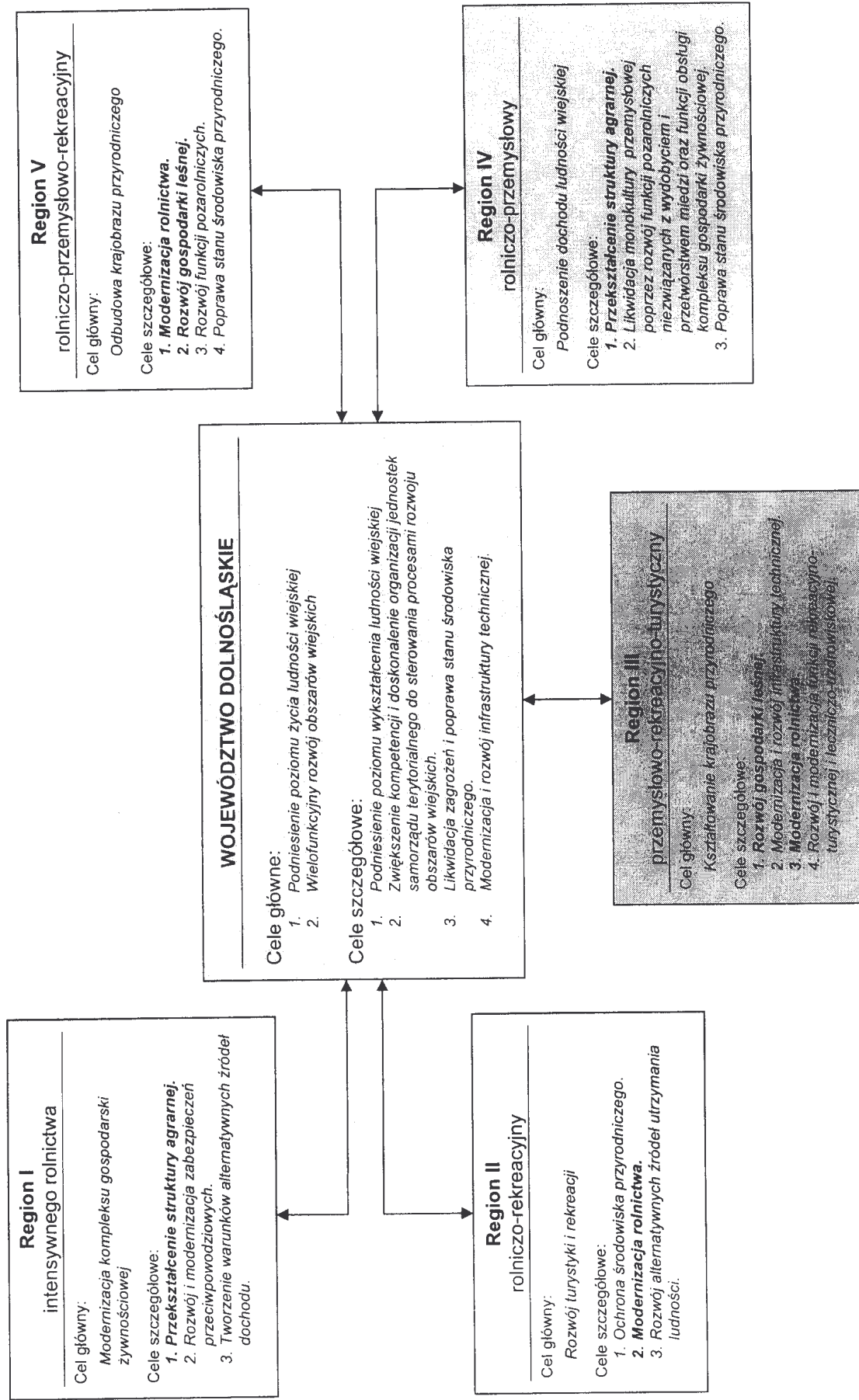
Przeprowadzona analiza stanu istniejącego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego wykazała znaczne ich zróżnicowanie. Z tego powodu dokonano regionalizacji województwa, wydzielając 5 regionów różniących się między sobą poziomem i warunkami rozwoju społeczno – gospodarczego oraz pełnionymi przez obszary wiejskie funkcjami (rys. nr 1). Uwzględniając zróżnicowane warunki rozwoju Strategia określiła cele i zadania rozwoju dla całego województwa dolnośląskiego, jak również dla poszczególnych regionów funkcjonalnych.

Celami głównymi rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska są: podniesienie poziomu życia ludności wiejskiej oraz wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Ich osiągnięcie będzie możliwe w wyniku realizacji celów głównych i szczegółowych ustalonych dla każdego regionu funkcjonalnego, przedstawionych na rys. nr 2.

Dążąc do osiągnięcia wytyczonych celów, realizatorzy Strategii winni posługiwać się różnorodnymi instrumentami. Jednymi z najbardziej istotnych powinny być programy operacyjne, dotyczące węższych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego obszarów wiejskich. Analiza celów szczegółowych rozwoju regionów funkcjonalnych wykazuje, że niezależnie od zróżnicowania celów głównych w każdym z regionów występuje cel szczegółowy przewidujący modernizację rolnictwa lub przekształcenie struktury agrarnej, a w dwóch regionach cel ściśle z rolnictwem związany – rozwój gospodarki leśnej. Stanowiło to inspirację dla Samorządu Województwa Dolnośląskiego do przystąpienia w pierwszej kolejności do opracowania „*Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno – spożywczego*”.

Rys. 1. Regiony funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska

Rys. 2. Cele główne i szczegółowe rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego i regionów funkcjonalnych

Ze względu na złożoność problematyki rozwoju sektora rolno – spożywczego przy opracowaniu programu wydzielono 3 zadania oraz dziewięć realizujących je projektów:

Zadanie 1: ***Poprawa struktury agrarnej*** – w skład tego zadania wchodzi następujące projekty:

- Prognoza użytków rolnych Dolnego Śląska.
- Prognoza prac urzędniowo-rolnych.

Zadanie 2: ***Dostosowanie produkcji rolniczej do istniejących warunków przyrodniczych*** – w jego skład wchodzi następujące projekty:

- Prognozowane modele gospodarstw rolniczych na Dolnym Śląsku.
- Strategie marketingowe gospodarstw agroturystycznych na Dolnym Śląsku.
- Wytwarzanie i ochrona regionalnych produktów spożywczych.
- Racjonalizacja zatrudnienia w rolnictwie.
- Warunki i czynniki determinujące wielkość produkcji zwierzęcej i jej rozmieszczenie na Dolnym Śląsku.

Zadanie 3: ***Doskonalenie organizacji rynku i przetwórstwa produktów żywnościowych zgodnie ze standardami i wymogami Unii Europejskiej*** – w jego skład wchodzi następujące projekty:

- Bilans żywnościowy Dolnego Śląska.
- Dostosowanie gospodarki żywnościowej województwa dolnośląskiego do standardów jakościowych Unii Europejskiej.

Ponieważ „*Wojewódzki program rozwoju sektora rolno-spożywczego*” jest opracowaniem obszernym i o wielu wątkach tematycznych dla ułatwienia jego wykorzystania przygotowano w odrębnym tomie syntezę programu. Zawiera ona w odniesieniu dla każdego projektu syntezę stanu istniejącego oraz najistotniejsze wnioski służące poprawie stanu istniejącego.

2. OCENA STANU ISTNIEJĄCEGO

2.1. Stan użytków rolnych.

Analiza użytków rolnych w gminach Dolnego Śląska dotyczy obszarów wiejskich województwa obejmujących 26 powiatów ziemskich oraz 133 gminy: wiejskie i miejsko-wiejskie. Powierzchnia obszarów wiejskich wynosi 1.774.681 ha, co 89% ogólnej powierzchni województwa. Największy udział w powierzchni obszarów wiejskich mają użytki rolne (60,2%). Lasy i grunty leśne stanowią 29,0%, a grunty pozostałe 10,8%.

W regionach funkcjonalnych województwa dolnośląskiego wyraźna dominacja użytków rolnych występuje w regionie I (75,2%) i IV (61,5%). W regionach V oraz III znaczący udział w użytkowaniu gruntów, wynoszący odpowiednio 44,3% i 38,7%, mają lasy i grunty leśne.

W użytkach rolnych dominują grunty orne (75,6%). Udział łąk (12,7%) i pastwisk (11,0%) jest w przybliżeniu równy. Znikomy udział w użytkowaniu (0,6%) mają sady.

Udział gruntów ornych w użytkach rolnych jest wyższy od średniej wojewódzkiej w regionach funkcjonalnych I (86,0%), IV (81,5%) i II (76,0%). Zdecydowanie najniższy udział (52,0%) w powierzchni użytków rolnych mają grunty orne w regionie III.

Lesistość Dolnego Śląska (29%) jest wyższa od lesistości Polski (28%). W poszczególnych regionach funkcjonalnych udział lasów i gruntów leśnych w strukturze użytków gruntowych waha się od 14,8% w regionie I do 44,3% w regionie V.

Porównując strukturę użytkowania gruntów, strukturę użytków rolnych i lesistość z jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej można stwierdzić, że zachodzi pomiędzy nimi wyraźna korelacja. W regionach o wysokiej i średniej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dominują użytki rolne, a w nich grunty orne i lesistość jest niska. Tam gdzie jakość jest niska zwiększa się lesistość, a w użytkach rolnych udział łąk i pastwisk oraz gruntów odłogujących.

We władaniu gruntami przewagę ma sektor publiczny dysponujący 58,3% powierzchni obszarów wiejskich. Pozostałe 41,7% stanowi własność sektora prywatnego.

Z gruntów sektora publicznego 51,4% pozostaje we władaniu PGL, a 32,9% stanowi Zasób AWRSP. Udziały we władaniu gruntami własności komunalnej (6,3%) i pozostałych właścicieli (9,4%) są nieporównywalne. W sektorze prywatnym dominują gospodarstwa rolne dysponujące 34% powierzchni obszarów wiejskich i aż 81,6% powierzchni sektora prywatnego.

Analiza struktury władania w regionach funkcjonalnych pozwala stwierdzić, że w regionach II, III i IV sektor publiczny włada ca 60%, a sektor prywatny ca 40% gruntów. **Zdecydowana** przewaga sektora publicznego we władaniu gruntami (ca 74%) występuje w regionie V. Sektor prywatny niewielką przewagą we władaniu gruntami (ca 55%) posiada jedynie w regionie I.

Wpływ na strukturę władania gruntami ma zróżnicowanie jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. W regionie I, o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przewagę we władaniu ma sektor prywatny, a znaczny odsetek powierzchni należy do gospodarstw rolnych. W regionie V, o najniższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, zdecydowanie przeważa sektor publiczny, a w nim własność PGL. Również w regionie III, gdzie odsetek gruntów o niskiej jakości jest nieco większy, udział PGL we władaniu gruntami jest wyższy od średniego.

2.2. Stan urządzenia rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Stan urządzenia rolniczej przestrzeni produkcyjnej na Dolnym Śląsku jest zróżnicowany. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosi 6,8 ha (od 2,9 do 12,4 ha); a działki ewidencyjne – 2,9 ha (1,6 – 5,0 ha). Zamiar powiększenia gospodarstwa drogą zakupu bądź dzierżawy gruntów rolnych deklarują przede wszystkim rolnicy w gminach centralnej i wschodniej części województwa. Odsetek gospodarstw dużych, o powierzchni powyżej 15 ha, kształtuje się od 2% do 17% w ogólnej ich liczbie w gminie, zaś młodych użytkowników (do 35 lat) posiada od 2% do 54% gospodarstw. Gospodarstwa rolne zlokalizowane w północno-wschodniej i centralnej części województwa charakteryzują się większym rozproszeniem w porównaniu z obszarem południowo-zachodnim. Większość gmin wykazuje zarówno małe nasycenie drogami transportu rolnego, jak i niewielki stopień ich modernizacji w ostatnim 10-leciu.

Grunty zdegradowane i dewastowane to średnio 3% powierzchni gminy. Walory przyrodnicze i krajobrazowe decydują o wielkości udziału powierzchni obszarów chronionych w ogólnej powierzchni gmin. Udział ten przyjmuje wartości od 0% do 100%. W województwie istnieją gminy, gdzie nie ma parków wiejskich a także takie, w których występują one w 88% wsi. Średni stopień lesistości w województwie to 30%, jednak istnieją gminy, w których lesistość wynosi tylko 1%. Odsetek powierzchni przeznaczonej do zalesienia to od 0% do 19% ogólnej powierzchni gminy. Erozja wodna lub wietrzna to zjawisko występujące w każdej wsi w 12 gminach, a planowane inwestycje o charakterze

liniowym, powodujące dezorganizację rolniczej przestrzeni produkcyjnej, obejmą około 70% wszystkich gmin. Występowanie i planowanie terenów rekreacyjnych i wypoczynkowych, obiektów i obszarów zabytkowych, gospodarstw agroturystycznych to cechy, które również różnicują obszar województwa, ale bez podziału na duże jednorodne rejony.

Wymienione cechy powinny być uwzględniane w gospodarowaniu gruntami na obszarze gminy. Istniejące obecnie opracowania planistyczne gmin nie ujmują w swej treści zagadnień z tego zakresu w sposób szczegółowy i kompleksowy, a więc nie tworzą podstaw realizacji prac urządzeniowo-rolnych. Cele prac urządzeniowo-rolnych to między innymi: kształtowanie odpowiedniej struktury obszarowej gospodarstw rolnych, ochrona środowiska i krajobrazu, podnoszenie produktywności gleb oraz poprawa jakości życia na obszarach wiejskich poprzez prace z zakresu infrastruktury technicznej i odnowy wsi.

W województwie dolnośląskim aż 42 gminy wykazują duże, a 69 – średnie zapotrzebowanie na prace związane z kształtowaniem struktury obszarowej gospodarstw rolnych. Ochrona środowiska i krajobrazu dotyczy w stopniu dużym – 9 i średnim – 41 gmin. Potrzeba podniesienia produktywności gleb występuje w stopniu dużym w 4, a średnim w 44 gminach. Aż 74% gmin (99) wymaga w stopniu dużym prac związanych z infrastrukturą techniczną dotyczącą przede wszystkim dróg transportu rolnego. Odnowa wsi dolnośląskiej postulowana jest w stopniu dużym w 28, a średnim w 58 gminach. Przytoczone dane mają wpływ na wielkość stopnia ogólnego zapotrzebowania na prace urządzeniowo-rolne: duży – 17% gmin; średni – 51%; mały – 32%.

2.3. Ocena produkcji w gospodarstwach rolnych

Do szczegółowych opracowań zgodnie (z decyzją zlecniodawcy) zostało wytypowanych 5 gmin z poszczególnych regionów dolnośląskich. I tak w regionie I wybrano gminę **Strzelin**, w regionie II gminę **Góra**, w region III gminę **Międzylesie**, w region IV gminę **Jerzmanowa**, a regionie V gminę **Bolesławiec**. Gminy te uznano za reprezentatywne dla poszczególnych regionów. Ocena rolnictwa w wybranych gminach została dokonana na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Analizowane gminy różnią się znacznie strukturą gruntów (tabela 1). Najwięcej gruntów ornych posiada gmina Jerzmanowa, a najmniej Międzylesie, które na dodatek w 79% nie są użytkowane rolniczo. Nieco inna jest sytuacja w Strzelinie, gdzie pod zasiewy przeznaczono większą część trwałych użytków zielonych, w związku z czym powierzchnia

pod zasiewami znacznie przekracza właściwą powierzchnię gruntów ornych. Jednocześnie obniża się teoretyczna powierzchnia TUZ do około 1%, zamiast podawanych 8,86%.

Tabela 1

Struktura użytkowania gruntów w gminach w roku 2002 [% UR]

Lp.	Wyszczególnienie	Gminy				
		Strzelin	Góra	Międzyzlesie	Jerzmanowa	Bolesławiec
1.	Użytki rolne (UR)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2.	Grunty orne (GO)	88,71	81,55	54,63	92,87	77,67
	- w tym pod zasiewami	111,10*	48,96	11,36	51,57	64,92
3.	Trwałe użytki zielone	8,86	18,27	45,32	6,67	22,02
	(TUZ)	0,99*				
4.	Sady	2,43	0,18	0,05	0,46	0,31

Źródło: Opracowanie własne

* zasiewy powiększone o zaorane użytki zielone i obsiane jako GO oraz pozostała ilość użytków zielonych po przeszeregowaniu ich części do GO

W strukturze zasiewów we wszystkich gminach przeważają zboża, stanowiąc od 60% w Strzelinie, do prawie 86% w gminie Góra. Roślin okopowych jest najmniej w Międzyzlesiu – 7,51% GO, a najwięcej w gminie Bolesławie – 21,85% GO. Ziemniaki stanowią większy udział w gminie Międzyzlesie, Jerzmanowa i Bolesławiec, natomiast w gminie Góra i Strzelin przeważają w uprawie buraki cukrowe. Na terenie badanych gmin uprawiano również rzepak i rzepik od 1,33% GO w gminie Góra, do 9,70% GO w gminie Strzelin, rośliny strączkowe jadalne w ilości stanowiącej około 0,50% GO w gminie Góra i Strzelin oraz pastewne polowe. W obrębie grupy ostatniej uprawiano kukurydzę, od śladowych ilości w Międzyzlesiu do 17,17% GO w Strzelinie oraz motylkowe wieloletnie w gminie Strzelin – 0,82% GO, Jerzmanowa – 0,32% GO i Góra – 1,72% GO.

We wszystkich gminach w strukturze inwentarza żywego występowało bydło, trzoda chlewna i owce. Konie i drób odnotowano w czterech gminach, oprócz Jerzmanowej. W gminie Jerzmanowa najwięcej hodzi się trzody chlewnej, następnie jest to bydło oraz sporadycznie konie. W gminach pozostałych jest sporo drobiu, a następnie trzody chlewnej i bydła. Konie występują w śladowych ilościach

Jeżeli chodzi o strukturę obszarową gospodarstw w wybranych gminach to można zauważyć, że w czterech gminach (Góra, Międzyzlesie, Jerzmanowa, Bolesławiec) dominują gospodarstwa do 5 ha UR (od 52,80% do 70,67%), oraz 5 - 10 ha UR (od 16,38% do 21,24%). W gminie Strzelin najwięcej jest gospodarstw w grupie od 10 - 15 ha UR -

(38,42%) oraz 5 - 10 ha UR – (29,17% ogółu gospodarstw rolnych). Gospodarstwa do 5 ha stanowią tam ponad 22%. Gmina Strzelin wśród analizowanych gmin posiada najwięcej, bo 1,20% gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha UR, zaś w gminach pozostałych jest ich od 0,37% w Bolesławcu do 0,90% w gminie Góra.

Bardzo duże znaczenie z punktu widzenia rozwoju istniejących gospodarstw ma wykształcenie rolników prowadzących te gospodarstwa. Jak wynika z uzyskanych danych, wykształcenie ludności rolniczej pozostawia wiele do życzenia. Bardzo niewiele jest osób z wykształceniem wyższym, od 0,30% w Bolesławcu do 5,40% w Międzyzlesiu. W czterech gminach: Strzelin, Góra, Międzyzlesie i Bolesławiec, najwięcej jest ludności z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym (od ponad 41% ludności rolniczej w Strzelinie do 60% w Bolesławcu), jedynie w gminie Jerzmanowa więcej osób posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe – 50,10% oraz średnie – 30,40% populacji. Wykształcenie zasadnicze zawodowe w pozostałych czterech gminach kształtuje się od ponad 26% w Bolesławcu do prawie 36% w Strzelinie, natomiast wykształcenie średnie od 13,40% w Bolesławcu do 22,60% w Jerzmanowej.

Analizowane gospodarstwa rolne są dość dobrze wyposażone w podstawowe maszyny i urządzenia rolnicze.

W niniejszym opracowaniu zdecydowano, że gospodarstwo powinno zapewnić dochód z pracy zbliżony do takowego osiąganego w działach nierolniczych na Dolnym Śląsku w 2001 roku. Średnio w gospodarstwie jest zatrudnionych 1,7 Jednostek Pracy (JP), zatem dochód z gospodarstwa powinien osiągnąć 30-34 tys. złotych rocznie w różnych warunkach. Określono go jako parytetowy.

Badania przeprowadzono w wybranych gospodarstwach o powierzchni powyżej 10 ha UR. Dla każdego gospodarstwa zbudowano szereg modeli przyjmując plony i wydajność zwierząt na poziomie osiąganym w latach 1999-2001 (grupa A) i plony wyższe o 20-30% (grupa B). Ceny przyjęto z 2001 roku. W każdej grupie tworzą warianty:

- podstawowy o wydajności zwierząt rzeczywistej,
- mleczność krów na poziomie 5000 l,
- dzierżawa gruntów ornych,
- kierunek trzoda chlewna,
- kierunek roślinny (bez inwentarza żywego).

Poniżej przedstawiono tylko te warianty, które zapewniały dochód parytetowy:

- **Gmina Strzelin** – region I intensywnego rolnictwa - zbudowano modele dla gospodarstwa 12,79 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 1,62 pkt. i dochodzie rolniczym 21 696 zł. Rolnik może osiągnąć dochód parytetowy przez powiększenie obszaru gospodarstwa do 22,75 ha UR lub przez intensyfikację produkcji roślinnej i zwiększenie stada krów oraz mleczności powyżej 5000 l.
- **Gmina Góra** – region II rolniczo – rekreacyjny - zbudowano modele dla:
 - gospodarstwa na ziemiach słabych – 35,71 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 0,97 pkt. i dochodzie rolniczym 16 837 zł. Zbliżenie do dochodu parytetowego zapewnia wyłącznie intensyfikacja produkcji roślinnej, zwiększenie stada krów oraz mleczności do 5000 l.
 - gospodarstwa na ziemiach lepszych – 20,43 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 1,19 pkt. i dochodzie rolniczym 24 974 zł. Uzyskanie dochodu parytetowego zapewnia zwiększenie obszaru gospodarstwa do 40,43 ha UR lub zwiększenie stada krów i mleczności powyżej 5000 l.
- **Gmina Międzyzlesie** – region III turystyczno – przemysłowo – rolniczy - opracowano modele dla:
 - gospodarstwa na wyżynnych terenach – 27,91 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 0,85 pkt. i dochodzie rolniczym 13 725 zł. Dochód parytetowy zapewnia tylko intensyfikacja produkcji roślinnej i zwiększenie stada krów oraz mleczności do 5000 l.
 - gospodarstwa położonego niżej – 29,04 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 0,98 pkt. i dochodzie rolniczym 21 625 zł. Dochód parytetowy zapewnia zwiększenie obszaru gospodarstwa do 44,04 ha UR lub zwiększenie stada krów i podniesienie mleczności do 5000 l. W warunkach gminy Międzyzlesie chów bydła opasowego okazał się nieopłacalny, przy istniejących cenach.
- **Gmina Jerzmanowa** – region IV rolniczo – przemysłowy - sporządzono modele dla gospodarstwa – 14,26 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 1,13 pkt. i dochodzie rolniczym 17 119 zł. Dochód parytetowy rolnik może uzyskać powiększając gospodarstwo do 24,26 ha UR lub intensyfikując produkcję roślinną oraz zwiększając stado krów i mleczność do 5000 l.
- **Gmina Bolesławiec** – region V rolniczo – przemysłowo – rekreacyjny - wykonano modele dla gospodarstwa – 28,83 ha UR, o wskaźniku bonitacji gleb 0,99 pkt.

i dochodzie rolniczym 18 229 zł. Gospodarstwo zapewni dochód parytetowy jeżeli zostanie powiększone do 72,33 ha UR lub nastąpi intensyfikacja produkcji roślinnej, zwiększenie stada krów i mleczności do 5000 l.

We wszystkich gminach warianty z kierunkiem trzody chlewnej i produkcji roślinnej (bezinwentarzowe) okazały się mało opłacalne.

W aktualnej sytuacji gospodarczej oraz przy osiągniętych plonach rolnicy uzyskują dość niskie dochody, które wynoszą od 45% do 75% dochodów parytetowych.

2.4. Gospodarstwa agroturystyczne

Wśród działalności pozarolniczych podejmowanych przez właścicieli gospodarstw rodzinnych Dolnego Śląska w ostatnim dziesięcioleciu szczególnie dynamicznie rozwija się działalność agroturystyczna. Według opinii właścicieli gospodarstw, pracowników służb rolnych oraz przedstawicieli nauki zajmujących się tym zagadnieniem, to właśnie działalność agroturystyczna, spośród innych form przedsiębiorczości wiejskiej, osiągnęła pewien sukces ekonomiczny. Walory krajobrazowe, wypoczynkowe a także bogactwo kulturowe Dolnego Śląska stwarzają znakomite perspektywy rozwoju turystyki na wsi. W rejonie tym funkcjonuje około 373 gospodarstw agroturystycznych oferujących ponad 4300 miejsc noclegowych. Większość, bo około 80% tych gospodarstw położonych jest w rejonie sudeckim i na Podsudociu. Specjaliści z zakresu turystyki wiejskiej pracujący w Dolnośląskim Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego przewidują, że do 2005 r. liczba tych gospodarstw zwiększy się do 450, a liczba miejsc noclegowych do 6150.

Prawie połowa, bo około 180 tych gospodarstw zrzeszona jest w stowarzyszeniach agroturystycznych działających na terenie województwa dolnośląskiego. Z jednej strony jest to tylko połowa, jednak biorąc pod uwagę nikłe zainteresowanie procesami integracyjnymi właścicieli gospodarstw działających w innych sferach przedsiębiorczości wiejskiej, zjawisko to należy oceniać pozytywnie. Gospodarstwa zrzeszone są w następujących stowarzyszeniach: Sudeckie Towarzystwo Turystyki Wiejskiej w Jeleniej Górze, Stowarzyszenie Agroturystyczne Kwaterodawców Gór Sowich w Zagórzu Śląskim, Sudeckie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Masywu Śnieżnika”, Stowarzyszenie Agroturystyczne „Góry Stołowe”, Sudeckie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej „Zdroje” zs. W Kudowie Zdrój, Wrocławskie Stowarzyszenie Agroturystyczne.

Na 373 obiektów tylko 54 gospodarstwa poddały się kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej. Kategoryzacja obiektów agroturystycznych pozwala na uporządkowanie i uzyskanie przejrzystości ofert, stworzenie produktów turystycznych wiarygodnych jakościowo, daje prawo do umieszczenia swojej oferty w wydawnictwach Federacji Turystyki Wiejskiej. W perspektywie wejścia Polski do struktur Unii Europejskiej kategoryzacja obiektów turystycznych jest niezbędna dla tych gospodarstw, które działalność agroturystyczna zechcą kontynuować.

Zdecydowana większość rolników, rozpoczynając działalność agroturystyczną, korzystała z własnych oszczędności, rzadko z kredytu bankowego. Informacje uzyskane w Dolnośląskim Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Świdnicy wskazują, iż od 1995 do 2002 roku z kredytu inwestycyjnego przeznaczonego na dofinansowanie działalności w zakresie agroturystyki skorzystało 46 rolników (w 2002 r. tylko 2 rolników otrzymało podstawowy kredyt inwestycyjny z dopłatą Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa). W roku 2001 Bank Ochrony Środowiska S.A. we współpracy z Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej COUNTERPART FUND udzielił kredytu preferencyjnego w zakresie agroturystyki jednemu rolnikowi.

Analiza marketingowa gospodarstw agroturystycznych wykazała, iż produkt agroturystyczny jest produktem niedojrzałym, znajdującym się w początkowej fazie rozwoju. Dowodem na to jest choćby fakt, iż głównym motywem podejmowania działalności agroturystycznej jest poszukiwanie dodatkowych bądź alternatywnych dochodów. Niestety niewielka grupę stanowią gospodarze, którzy pragną prowadzić agroturystyczny biznes, aby wykorzystać swoje predyspozycje i kwalifikacje.

2.5. Wytwarzanie i ochrona regionalnych produktów spożywczych

Duża oferta produktów żywnościowych na jednolitym rynku europejskim wzbogacana jest żywnością o specyficznych cechach związanych z miejscem jej pochodzenia bądź stosowaniem tradycyjnych metod przetwórstwa. W całej Europie wytwarza się kilka tysięcy produktów o charakterze regionalnym. Do roku 2002, na mocy dwóch rozporządzeń nr 2081/92 i 2082/92, Komisja Europejska zarejestrowała 639 oznaczeń geograficznych oraz nazw specyficznego charakteru. Lista wspólnotowych oznaczeń geograficznych stwarza również szansę umieszczenia na niej polskich produktów.

W Polsce, krajowy system ochrony oznaczeń geograficznych jest w fazie kształtowania. Oznaczenia geograficzne znalazły się w katalogu dóbr stanowiących przedmiot

prawa własności przemysłowej, co jest zgodne z najnowszymi tendencjami w prawie europejskim. Ustawa „Prawo własności przemysłowej” umożliwia organizacjom, stowarzyszeniom producentów i przetwórców żywności, wystąpienie do Urzędu Patentowego RP o udzielenie prawa z rejestracji na oznaczenie geograficzne. Faktyczne uzyskanie tego prawa będzie możliwe po utworzeniu odpowiednich organów instytucjonalnych. Ochrona prawna nazw artykułów rolno-żywnościowych o specyficznym charakterze zostanie uregulowana w oparciu o ustawę o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych oraz rozporządzeń do ustawy, które winny być zbieżne z przepisami zawartymi w rozporządzeniu UE nr 2082/92. Jednocześnie z pracami legislacyjnymi realizowane są programy (Polska Dobra Żywność, Produkt Polski, Nasze Kulinarne Dziedzictwo itp.), które mogą służyć inwentaryzacji potencjalnych produktów regionalnych. Producenci ubiegający się o rejestrację nazwy regionalnej bądź pochodzenia będą zobowiązani do udokumentowania indywidualnego charakteru produktu rolnego czy żywnościowego.

Omawiany system ochrony produktów regionalnych pomaga promować wyroby wytwarzane przez często lokalne społeczności, dając nie tylko możliwość przekazywania naszego dziedzictwa kulturowego, ale zapewniając wielu producentom kolejną możliwość wejścia ze swoimi produktami na rynek. Sprzyja również zachowaniu i tworzeniu nowych miejsc pracy, zwiększeniu dochodów rolników, rozwojowi turystyki regionalnej oraz umacnianiu więzi społecznej. System ten daje jednocześnie konsumentowi gwarancję jakości i dostarcza wiedzę na temat pochodzenia oraz sposobu wytwarzania nabywanych wyrobów. Ważnym elementem w tworzeniu i promowaniu produktów regionalnych jest aktywne współdziałanie wielu instytucji, organizacji rządowych, samorządowych oraz pozarządowych i opracowanie programów wspierających działania producentów w zakresie ochrony i wprowadzania produktów regionalnych na rynek.

2.6. Ocena poziomu zatrudnienia w rolnictwie

Bezrobocie na pozarolniczym rynku pracy powoduje, że zasoby pracy w rolnictwie województwa dolnośląskiego (wyrażone w pełnozatrudnionych) przekraczają przeciętnie o 46% zapotrzebowanie na pracę wynikające z aktualnych rozmiarów i technologii produkcji rolnej. Największy nadmiar ma miejsce w powiatach: bolesławieckim, ząbkowickim i oławskim.

Powyższe zjawisko jest jedną z przyczyn niskiej wydajności pracy w rolnictwie Dolnego Śląska. Już obecnie tylko dla około 21% aktywnych zawodowo mieszkańców wsi

praca w rolnictwie stanowi główne źródło dochodów. Dla ponad 1/3 tych osób nie ma obecnie miejsc pracy na obszarach wiejskich, w tym dla prawie połowy w powiatach wołowskim, kłodzkim, lwóweckim i zgorzeleckim. Jednocześnie na obszarach wiejskich Dolnego Śląska występują: zahamowanie migracji do miast, przyrost ludności w wieku produkcyjnym, niskie dochody gmin i dość często niska aktywność pozarolnicza.

Niebezpieczeństwo utrzymywania się dużego zatrudnienia w rolnictwie w najbliższych kilku latach dotyczy w szczególności powiatów: kłodzkiego, lwóweckiego i ząbkowickiego. Natomiast długotrwałe przeludnienie agrarne może występować w powiatach bolesławieckim, dzierzoniowskim i ząbkowickim.

2.7. Produkcja zwierzęca

Aktualny poziom produkcji zwierzęcej na Dolnym Śląsku jest wynikiem długotrwałego procesu zmniejszania pogłowia bydła, w tym krów. Z analizy tego zagadnienia w 11-leciu (1990-2000) wynika, że stan ilościowy bydła zmniejszył się z 493 tys. szt. w roku 1990 do 166 tys. szt. w roku 2000. (spadek o 66,6%), w tym w krowach odpowiednio z 180 tys. do 73 tys. (spadek o 62%).

Jeśli idzie o zmiany w pogłowie trzody chlewnej to tempo zmniejszenia jest tu nieco mniejsze. Stan świń w 1990 r. wynosił w rolnictwie ogółem 845 tys., zaś w 2000 r. 466 tys. szt.- ubytek o 45%.

W roku 2000 udział sektora prywatnego w pogłowie bydła wynosił 94,4%, w tym w pogłowie krów 94,9%. W pogłowie trzody chlewnej udział sektora prywatnego kształtuje się na poziomie 98,3%.

Porównując obsadę zwierząt województwa względem kraju w gatunkach istotnych dla pokrycia zapotrzebowania na podstawowe surowce do produkcji artykułów pochodzenia zwierzęcego, a więc bydła, trzody chlewnej i drobiu kurzego, stwierdza się co następuje:

- w pogłowie bydła województwo dolnośląskie zajmuje 15. miejsce (średnia krajowa 33 szt./100 ha UR 33, w woj. 14,5),
- w pogłowie krów - średnia krajowa 16,8 szt./100 ha UR 16,8, w woj. 6,4),
- w pogłowie trzody chlewnej region nasz zajął 16. miejsce (średnia krajowa 121,8 szt./100 ha UR, w woj. 52,6),
- sytuację na rynku drobiu kurzego charakteryzują następujące dane liczbowe: średnia krajowa obsady drobiu w roku 2000 wynosiła 246,2 szt./100 ha UR, natomiast

w woj. dolnośląskim 340,6 szt. i wyprzedzały nas tylko trzy województwa: śląskie, małopolskie i opolskie.

Przyczyny stanu istniejącego w odpowiedziach respondentów mają różne uwarunkowania. Jeśli idzie o produkcję bydłą to wymienia się tu jako istotne: warunki zbytu i opłacalność, która jest ściśle powiązana ze skalą produkcji i jej jakością. Czynniki warunkujące produkcję trzody chlewnej w jeszcze silniejszym stopniu uwypuklają opłacalność jako podstawę rozszerzania bądź zaniechania produkcji. Z uwagi na duży udział zbóż w strukturze zasiewów, jako czynnik istotny podaje się relacje cenowe „zboża-żywiec”. W zakresie produkcji drobiarskiej ankietowani prawie w równych częściach określili skalę produkcji, warunki zbytu i opłacalność, jako istotne dla prowadzenia tego kierunku

2.8. Bilans żywnościowy Dolnego Śląska

Dolny Śląsk stanowi duży i skoncentrowany rynek zbytu dla produktów żywnościowych. Pomimo korzystnych warunków do produkcji rolnej (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 74,9 punktów i wyższy jest o 12,5% niż średnio w kraju) Dolny Śląsk nie jest samowystarczalny w zakresie produkcji warzyw i owoców, a także mięsa i mleka. W latach 1999-2001 przeciętne niedobory warzyw wynosiły 48,5%, owoców 13,7%, mięsa 48,5% a mleka 65,2%. Tych niedoborów nie równoważy 33,9% nadwyżka cukru, ani też zbóż i ziemniaków, których konsumpcja stanowi tylko małą część produkcji, tak w kraju jak i szczególnie na Dolnym Śląsku.

Województwo dolnośląskie jest importerem żywności na dużą skalę. Szacuje się, że spoza regionu pochodzi około 73% mięsa i jego przetworów, 43% mięsa drobiowego i jego przetworów, 75% nabiału, 26% jaj, 79% cukru oraz 56% owoców i warzyw, a także ponad 27% produktów zbożowych nabywanych przez finalnych odbiorców.

Przeprowadzone badania dowodzą, że istnieją znaczne rezerwy zdolności produkcyjnych w większości branż przemysłu spożywczego. Znaczna część zakładów pracujących w oparciu o surowce zwierzęce nie spełni wymagań technicznych, technologicznych, organizacyjnych a także sanitarnych z chwilą akcesji do Unii Europejskiej (tzn. że zostały one zaliczone do kategorii B2 lub C). Zwraca uwagę wysoki stopień umorzenia majątku trwałego zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego. Niska rentowność przemysłu spożywczego na przestrzeni ostatnich 10 lat spowodowała, że większość zakładów nie prowadziła inwestycji. Fakt ten potwierdzają również dane ARiMR. W roku 2001 w województwie dolnośląskim rozpatrzono pozytywnie 905 planów przedsięwzięć

inwestycyjnych, z czego jedynie 25 wniosków dotyczyło przetwórstwa rolno-spożywczego na łączną kwotę 29,8 mln zł. W stosunku do ilości istniejących firm udział ten uznać należy za niewielki.

Z przeprowadzonych badań wynika, że dolnośląski przemysł spożywczy nie jest konkurencyjny wobec producentów z sąsiednich województw. W konsekwencji powoduje to ograniczenie możliwości sprzedaży przez rodzimych producentów surowców rolnych i produktów żywnościowych. Wynika to z faktu, iż dominują małe i średnie zakłady przemysłu spożywczego, które nie są w stanie sprostać konkurencji zewnętrznych producentów.

Podstawą skutecznej polityki dystrybucji zakładów przemysłu spożywczego jest dobra znajomość rynku głównie potencjału techniczno-organizacyjnego i rozmieszczenia sklepów spożywczych. Nowoczesne kanały dystrybucji dla przemysłu spożywczego to handel wielkopowierzchniowy, którego udział w sprzedaży ogółem wynosi dla województwa dolnośląskiego ok. 25%. Kanał ten rozwija się bardzo dynamicznie. Dolnośląskie Centrum Hurtu Rolno-Spożywczego S.A. ciągle nie spełnia roli głównego ogniwa w handlu hurtowym artykułami rolno-spożywczymi.

2.9. Stan dostosowania przemysłu rolno – spożywczego do standardów Unii Europejskiej

W okresie od 20 maja 2002r. do 20 października 2002r. przeprowadzono badania w przedsiębiorstwach o zróżnicowanej wielkości zatrudnienia (małe – od 1 do 9 pracowników, średnie – od 10 do 49 pracowników i duże – od 49 do 250 pracowników i powyżej) i formie własności, w następujących branżach: mleczarska, mięsna, produkcji pasz, przemysłu fermentacyjnego, produkcji cukierniczej (tylko w przedsiębiorstwach największych), produkcji soków i syropów (tylko w przedsiębiorstwach największych), produkcji drobiarskiej, przemysłu zbożowego, przemysłu owocowo – warzywnego, produkcji wyrobów piekarniczych i ciastkarskich (w tym przede wszystkim w przedsiębiorstwach największych), garmażerii i produkcji żywności.

W wyniku przeprowadzonych badań można stwierdzić, że stan obecny w zakresie wdrażania nowoczesnych systemów jakościowych przedstawia się następująco:

- Ogólny stan w zakresie wdrożenia ISO 9000 – około 35% przedsiębiorstw posiada wdrożone normy wg ISO 9000, około 20% zamierza w najbliższym czasie stosować normy wg ISO 9000, a 45% przedsiębiorstw wszystkich branż nie zamierza w najbliższym okresie wdrożyć norm wg ISO 9000.

- Ogólny stan w zakresie dobrych praktyk – około 34,5% przedsiębiorstw posiada wdrożone tzw. Dobre Praktyki GMP/ GHP/ GLP/, około 26% przedsiębiorstw zamierza w najbliższym czasie stosować Dobre Praktyki GMP/GHP/GLP, natomiast bardzo duża część przedsiębiorstw, około 39% nie jest w żadnym stopniu zainteresowana wdrożeniem dobrych praktyk.
- Ogólny stan wdrożenia HACCP- około 35% przedsiębiorstw posiada wdrożony system HACCP, około 26% firm jest zainteresowane wdrożeniem systemu HACCP w najbliższym czasie, natomiast około 39% ogólnej liczby przeanalizowanych przedsiębiorstw nie jest zainteresowane wdrażaniem systemu HACCP w najbliższym czasie.
- Stosunek i odniesienie najwyższego kierownictwa do wdrożenia poszczególnych systemów można określić jako dość wstrzemięźliwy, większość kadry kierowniczej przebadanych przedsiębiorstw nie jest poinformowana o podstawowym znaczeniu nowych standardów jakościowych.
- Stan wiedzy na temat istoty nowych systemów jakości można określić jako słaby. Ogromna część kadry kierowniczej analizowanych przedsiębiorstw nie zdaje sobie sprawy z faktu, że w momencie przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej np., system HACCP w zakładach przemysłu rolno-spożywczego będzie wymagany jako obligatoryjny.

Wynikiem tego można stwierdzić, że stan wiedzy kadry kierującej, pracowników przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego na terenie Dolnego Śląska jest niski. W większości zakładów panuje powszechna dezinformacja w aspekcie prawodawstwa krajowego czy też unijnego dotyczącego nowego podejścia do jakości. Ogromna część kierowników, dyrektorów, prezesów nie zdaje sobie sprawy z ogromu zadań, jakie będą przed nimi czekały, jeśli ich firmy będą chciały funkcjonować na wspólnym rynku UE.

Mimo wszystko najbardziej niepokojącym zjawiskiem jest fakt powszechnej niewiedzy i braku chęci współpracy dotyczącej wdrożeń nowych systemów jakości.

Tego typu działanie może w krótkim czasie doprowadzić do zamknięcia wielu zwłaszcza mniejszych zakładów przemysłu rolno-spożywczego na terenie województwa dolnośląskiego.

3. WNIOSKI DO REALIZACJI PROJEKTÓW PROGRAMU ROZWOJU SEKTORA ROLNO - SPOŻYWCZEGO

3.1. Prognoza użytków rolnych Dolnego Śląska

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich i pojawianie się na nich nowych funkcji powodują zwiększone potrzeby zmian sposobu użytkowania gruntów rolnych. Niekontrolowany, przebiegający bez żadnych ograniczeń proces przekształcania gruntów rolnych może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Dlatego już teraz winny zostać podjęte działania mające z jednej strony ograniczyć przeznaczanie użytków rolnych, zwłaszcza najlepszych, na cele nierolnicze, a z drugiej podnieść efektywność gospodarowania na gruntach pozostających w dyspozycji rolnictwa. W tym celu należy:

1. Ograniczyć areal gruntów odłogujących.

Podstawowym, choć nie jedynym czynnikiem decydującym o odłogowaniu gruntów jest jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Innym, jest nabywanie gruntów rolnych w turystycznie i inwestycyjnie atrakcyjnych rejonach przez osoby nie związane z rolnictwem i oczekiwanie na przyszłe zyski związane ze zmianą funkcji tych gruntów w planach zagospodarowania przestrzennego. Narastanie tego zjawiska może doprowadzić do trwałej degradacji gruntów odłogujących i samoistnego zalesienia gruntów o wysokich klasach bonitacyjnych. Jest ono tym groźniejsze, że brak pełnych i aktualnych danych o skali zjawiska.

Dlatego Samorząd Województwa Dolnośląskiego, jako koordynator realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich winien znaleźć środki, aby przeprowadzić szczegółowe badania jakości i struktury władania nie użytkowanymi gruntami. W oparciu o wyniki badań winien zostać opracowany program pozwalający wyeliminować, lub w znacznym stopniu ograniczyć odłogowanie gruntów. Badaniami, w zależności od wielkości posiadanych środków, można obejmować sukcesywnie poszczególne regiony funkcjonalne zaczynając od posiadającego najlepszy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Większość zadań programu będzie można ustalić dopiero po zakończeniu badań i analiz. Już teraz można jednak wskazać, że likwidacja odłogów winna następować głównie poprzez:

- zalesianie odłogów objętych aktualną i zatwierdzoną przez lokalne samorządy granicą rolno – leśną,
- nakłanianie właścicieli odłogujących gruntów o wysokiej jakości do zamiany z rolnikami prowadzącymi produkcję rolną na gruntach objętych granicą rolno – leśną,
- w przypadku znacznej skali zjawiska, przeprowadzanie zabiegów scalenia lub wymiany gruntów w celu przeniesienia własności gruntów odłogujących w obręb granicy rolno – leśnej.

Skuteczną barierą dla zwiększania się powierzchni odłogów z powodów spekulacyjnych będzie zakończenie prac legislacyjnych nad ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego państwa oraz o zmianie niektórych ustaw.

2. Zwiększyć udział gospodarstw prywatnych we władaniu gruntami z równoczesną przebudową ich struktury obszarowej.

W województwie dolnośląskim występuje nadal dominacja sektora publicznego w strukturze władania, a zmiany tego stanu następują zbyt wolno. Przyczyn tego należy upatrywać w niezbyt aktywnej realizacji przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa zapisu art. 6 pkt 5 ustawy z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. Brak konkretnej oferty kierowanej do gospodarstw prywatnych pragnących, często stopniowo powiększać swój areal spowodował, że deklarowane obecnie zamiary nabycia gruntów stanowią zaledwie ca 35% Zasobu pozostającego w dyspozycji AWRSP. Jednakże w większości przypadków zgłoszone potrzeby rozmiągają się z możliwościami ich zaspokojenia. Tam gdzie są duże potrzeby brak gruntów Skarbu Państwa, a tam gdzie są grunty zapotrzebowanie gospodarstw prywatnych jest ograniczone.

W tej sytuacji niezbędne jest podjęcie celowych i skoordynowanych działań jednostek samorządowych wszystkich szczebli oraz Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, a między innymi:

- rozpoznania przez urzędy gmin zapotrzebowania gospodarstw prywatnych na grunty rolne i przekazanie uzyskanych informacji AWRSP,
- przygotowania przez AWRSP w oparciu o uzyskane z gmin informacje dostosowanych do potrzeb, najlepiej indywidualnych ofert nabycia gruntów,

- aktywizacji jednostek kredytujących nabywanie gruntów, w przyszłości również z wykorzystaniem funduszy strukturalnych Unii Europejskiej,
 - prowadzenie wielkoobszarowych prac urządzeniowo – rolnych pozwalających na przemieszczenie nadwyżek gruntów Skarbu Państwa do obrębów o bardzo dużym zapotrzebowaniu,
 - przygotowanie programu umożliwiającego realizację ustawy o rentach strukturalnych.
- Ponadto ośrodki doradztwa rolniczego oraz izby rolnicze winny propagować zawieranie wieloletnich umów dzierżawnych pomiędzy rolnikami, a także pomagać przy ich zawieraniu. Pozwoliłoby to na faktyczne powiększanie gospodarstw z zachowaniem dotychczasowej struktury własnościowej.

3. Skutecznie egzekwować przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych.

Przeprowadzone badania wykazały, że w okresie perspektywicznym pod zainwestowanie zamierza się przeznaczyć ponad 3% użytków rolnych. Śledząc anonsy prasowe o wszczynaniu opracowań nowych i aktualizacji istniejących planów zagospodarowania przestrzennego można stwierdzić, że odsetek ten stale i znacząco rośnie. Bardzo niepokojący jest wysoki udział regionu I, o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w planowanych wyłączeniach inwestycyjnych. Wskazuje to na lokowanie inwestycji głównie w rejonie aglomeracji wrocławskiej.

Ochrona gruntów najlepszych wymaga:

- ze strony administracji państwowej wnikliwego analizowania wniosków o wyłączenie gruntów z produkcji rolnej i wydawania pozytywnych decyzji w rzeczywiście niezbędnych i w pełni uzasadnionych przypadkach, po gruntownej analizie wykorzystania gruntów, dla których decyzje już wydano,
- ze strony wojewódzkiej administracji samorządowej zapewnienie równomiernego rozwoju regionu poprzez właściwą, zgodną ze strategią rozwoju województwa dolnośląskiego alokację inwestycji,
- ze strony wojewódzkiej i powiatowej administracji samorządowej skutecznego egzekwowania nałożonych decyzjami na inwestorów obowiązków (wnoszenia opłat, zagospodarowania humusu), a także kontroli zgodności deklarowanego i faktycznego wyłączenia gruntów z produkcji rolnej (np. wydawanie decyzji o przekazaniu inwestycji do użytkowania dopiero po doprowadzeniu zapisów w ewidencji gruntów i budynków do zgodności ze stanem faktycznym),

- ze strony administracji centralnej nowelizacji ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych zapobiegającej unikaniu ponoszenia wynikających z niej ciężarów poprzez fikcyjne zapisy w umowach kupna – sprzedaży.

4. Zalesiać grunty marginalne.

W okresie perspektywicznym prognozowane jest zalesienie ok. 74,5 tys. ha (7%) użytków rolnych o niskiej jakości, co spowoduje zwiększenie lesistości do ponad 33%. Zwiększenie powierzchni lasów oraz równoległe tworzenie pasów zadrzewionych i zakrzaczonych wzdłuż przestrzennych obiektów liniowych obok poprawy opłacalności produkcji rolniczej winno przyczynić się również do ograniczenia erozji wodnej i wietrznej, a także zwiększenia możliwości retencji wód opadowych. Rozmiar prac zalesieniowych wynika z zatwierdzonych już, krajowych i wojewódzkich programów zwiększania lesistości, planów zagospodarowania przestrzennego oraz realizacji ustawy o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia. Skuteczne i sprawne przeprowadzenie tego zamierzenia wymagać będzie:

- korekty zdezaktualizowanych projektów granicy rolno-leśnej oraz sporządzenie nowych opracowań dla gmin, które ich nie posiadają,
- obowiązkowego wprowadzania projektów granicy rolno-leśnej do planów zagospodarowania przestrzennego posiadających moc prawa miejscowego,
- lepszej koordynacji współpracy samorządów gminnych i powiatowych przy rozpatrywaniu wniosków o przeznaczenie gruntów rolnych do zalesienia,
- opracowania przez administrację samorządową i Administrację Lasów Państwowych planów zalesienia dla obszarów objętych granicą rolno-leśną,
- projektowania w planach urządzeniowo-rolnych oraz przy inwestycjach o charakterze liniowym przeciwoerozyjnych pasów ochronnych.

5. Sporządzać plany urządzeniowo-rolne gmin i wsi.

Właściwe wykorzystanie i zagospodarowanie użytków rolnych województwa dolnośląskiego wymaga podjęcia różnorodnych działań – programowych, planistycznych, koordynacyjnych i realizacyjnych, dotyczących nie tylko rolnictwa. Winny one przebiegać w racjonalnie uporządkowanej kolejności i w optymalnym zakresie. Taki tok postępowania zapewnić mogą, opracowywane przez specjalistyczne jednostki samorządów wojewódzkich, plany urządzeniowo-rolne. Ze względu na ograniczone możliwości

projektowe, finansowego wsparcia i realizacyjne w pierwszej kolejności plany urządzeniowo-rolne należy opracować dla obszarów o szczególnym znaczeniu dla rolnictwa Dolnego Śląska.

3.2. Prognoza prac urządzeniowo – rolnych

Rozwój obszarów wiejskich wymaga, aby:

1. Prace urządzeniowo-rolne włączyć do systemu planowania i kontroli na różnych szczeblach zarządzania w postaci studium zapotrzebowania na prace urządzeniowo-rolne w województwie, planu urządzeniowo-rolnego gminy oraz projektów urządzeniowo-rolnych dla wybranych obszarów.
2. Sporządzane okresowo, w celu ciągłego rejestrowania zmian i potrzeb na terenach wiejskich, studium zapotrzebowania na prace urządzeniowo-rolne w województwie (poziom regionalny), zatwierdzone przez Sejmik Województwa, zawierałoby w swej treści:
 - charakterystykę rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
 - klasyfikację gmin według zapotrzebowania na prace urządzeniowo-rolne dla wyróżnionych celów z określeniem ogólnego stopnia zapotrzebowania;
 - hierarchię celów i listę prac urządzeniowo-rolnych niezbędnych do ich realizacji w wydzielonych rejonach.
3. Uchwalenia nowych przepisów prawa (nadal obowiązuje ustawa o scalaniu i wymianie gruntów z 1982 roku) sankcjonujących sporządzanie planów i projektów urządzeniowo-rolnych (treść, tryb, finansowanie, uprawnione służby).
4. Ustalenia kryteriów kwalifikowania gmin do przeprowadzania oraz finansowania prac urządzeniowo-rolnych, które powinny być zawarte w polityce marszałka województwa i uwzględniać między innymi: aktywności społeczności lokalnej, przynależności gminy do rejonu intensywnego rozwoju rolnictwa, stopnia zapotrzebowania na prace określonego w studium, struktury demograficznej, struktury obszarowej gospodarstw rolnych, zasobów gruntów AWRSP.

3.3. Prognozowane modele gospodarstw rolnych na Dolnym Śląsku

Przewidywane w najbliższych latach wejście Polski do Unii Europejskiej nakazuje zwrócenie uwagi na sytuację rolnictwa dolnośląskiego. Problemem szczególnej wagi jest struktura obszarowa gospodarstw indywidualnych. Doświadczenia krajów Unii Europejskiej wskazują, że jednym z najlepszych rozwiązań jest tworzenie gospodarstw rodzinnych. Podstawowym wymogiem jest:

- prowadzenie gospodarstwa osobiście przez rolnika przy ograniczonym zatrudnieniu pracowników najemnych,
- zapewnienie rolnikowi dochodu z gospodarstwa na poziomie zbliżonym do takowego osiąganego z pracy poza rolnictwem.

Przedstawione badania wskazują, że rolnicy mogą osiągnąć żądane minimum dochodów w zasadzie tylko dwoma sposobami:

- powiększając obszar gospodarstwa o kilkanaście do kilkudziesięciu hektarów w zależności od jakości gleb i regionu,
- intensyfikując tak produkcję roślinną jak i zwierzęcą. Wówczas we wszystkich badanych gospodarstwach wystarcza areal już posiadany.

Pierwszy punkt jest trudny do realizacji przede wszystkim z braku dostatecznej ilości ziemi do nabycia lub dzierżawy. W większości gmin występuje nadmiar ziemi w postaci odłogów. Są to jednak ziemie najłabsze, oddalone od osiedli i nie ma na te grunty chętnych. Grunty po byłych PGR są wdzierżawione na wiele lat. Poważne źródło może stanowić obrót ziemią między rolnikami. W gminach około 20% rolników chce prędzej lub później sprzedać lub zmniejszyć obszar gospodarstwa. Jest to jednak proces powolny, wieloletni. Zarówno w przypadku gruntów dzierżawionych z AWRSP jak i nabywania ziemi sąsiedzkiej sprawę może uporządkować tylko stosowna ustawa. Takowa jest obecnie przygotowywana.

Liczba rolników chętnych do nabycia dodatkowej ziemi w badanych gminach jest znaczna, gdyż wynosi 6-10% ogółu. Zatem, ostrożnie przenosząc dane z gmin na województwo, jest to około 5000 rolników i odpowiednio około 150 tys. ha gruntów. Problem stanowi brak środków na zakup ziemi. To ostatnie powinna ułatwić pomoc z UE i państwa. Sprawą władz administracyjnych i samorządowych wszystkich szczebli jest dokonanie szczegółowego rozeznania problemu i przygotowanie wariantów realizacji zmian w strukturze obszarowej gospodarstw.

Intensyfikacja produkcji, jak wykazują wyliczenia, dotyczy przede wszystkim produkcji mleka. Pozwalają na to zarówno zasoby pracy, jak i w wielu gospodarstwach, **pomieszczenia inwentarskie**. Natomiast brakuje krów o dobrej (powyżej 5000 l) mleczności i wyposażenia technicznego obór.

Zaprezentowane dochody określono zakładając możliwość zbytu produktów wytworzonych w gospodarstwie. Szczególna rola przypada przede wszystkim (przy intensyfikacji produkcji mleka) spółdzielczości mleczarskiej, która powinna inicjować powstawanie gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka i organizować jego skup. W obecnej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej Dolnego Śląska od tej strony należy zacząć wszelkie działania. Równie ważne jest zorganizowanie się rolników, co pozwoliłoby im wpływać na sytuację rynkową.

3.4. Strategie marketingowe gospodarstw agroturystycznych na Dolnym Śląsku

1. Znaczący rozwój agroturystyki nie będzie się odbywał bez udziału władz samorządowych, zarówno gminnych, powiatowych i wojewódzkich. Rola jaką odgrywa turystyka wiejska w tak zwanym wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich jest jeszcze u nas niedoceniana przez część władz samorządowych. Dlatego należy popularyzować temat i wykazać, że rozwój turystyki wiejskiej na Dolnym Śląsku może być motorem napędowym rozwoju wsi, gmin i całych regionów.

Istotnymi elementami środowiska przyrodniczego, sprzyjającym rozwojowi agroturystyki są obszary leśne, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki narodowe. Należy dokonać inwentaryzacji zasobów turystycznych i wskazać możliwości ich wykorzystania w turystyce. Ważne jest również podnoszenie atrakcyjności obiektów turystycznych, zabytków, utrzymanie szlaków turystycznych wraz z inwestycjami sanitarnymi oraz przystosowanie obiektów i urzędzeń turystycznych do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Jednak należy ciągle analizować skutki społeczne, ekonomiczne i ekologiczne w rozwoju agroturystyki w celu popularyzacji jej pozytywnych aspektów oraz przeciwdziałaniu ewentualnym skutkom negatywnym. Agroturystyka powinna być postrzegana jako odmienna forma wypoczynku, aniżeli turystyka masowa, dlatego też powinna być przedmiotem szczególnej troski władz lokalnych.

2. Należy prowadzić systematyczne badania marketingowe rynku turystycznego, a w szczególności badania sylwetek i zachowań **rzeczywistych i potencjalnych turystów**. Jednym z niezbędnych warunków do tworzenia produktów turystycznych spełniających oczekiwania nabywców oraz kreowania nowych ofert jest rozpoznanie istotnych cech poszczególnych grup klientów, ich potrzeb, oczekiwań i preferencji oraz praw konsumenckich.

Badania należy prowadzić między innymi na podstawie ankiet, które winny zawierać przede wszystkim dane dotyczące: podstawowych cech określających potencjalnych turystów, w tym rozpoznanie ich potrzeb, motywacji i zachowań oraz charakterystykę i ocenę po'bytów wypoczynkowych w gospodarstwach i atrakcyjność terenów wiejskich. W przygotowaniu ofert należy zwrócić uwagę na potrzeby osób niepełnosprawnych. Prowadzona systematycznie ankietyzacja będzie istotnym elementem w typowaniu podstawowych segmentów rynku usług agroturystycznych. Wyniki badań będą przedstawiane w formie opracowań kwaterodawcom, także osobom zamierzającym podjąć usługi agroturystyczne, co pozwoli im wypracować nowe lub modyfikować dotychczasowe oferty wypoczynku.

3. Zasadniczą determinantą dalszego rozwoju turystyki wiejskiej są bardzo niewielkie poczynania mieszkańców wsi w zakresie działań zespołowych. Ogranicza to stworzenie bogatszej oferty turystycznej, istotnego zmniejszenia niektórych kosztów działalności, pozyskania zwolenników dla idei agroturystyki wśród samorządów lokalnych. Niski stopień działań zespołowych, to większe prawdopodobieństwo wystąpienia lokalnych konfliktów pomiędzy tymi, którzy uzyskują korzyści z turystyki a pozostałą częścią społeczności. W związku z tym niezbędne jest powołanie mocnej dolnośląskiej organizacji turystyki wiejskiej skupiającej lokalne stowarzyszenia agroturystyczne, właścicieli obiektów gastronomicznych, obiektów rekreacyjnych, kulturalnych, przedstawicieli władz lokalnych, parków krajobrazowych itp., której zadaniem byłaby ochrona interesów swoich członków, reprezentowanie ich na szczeblu krajowym, pozyskiwanie środków finansowych krajowych i zagranicznych na rozwój działalności agroturystycznej, a także kreowanie wizerunku turystyki wiejskiej na rynku krajowym oraz zagranicznym. Ponadto do zadań organizacji byłoby nawiązywanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Organizacja utrzymywałaby się ze składek członkowskich oraz z pozyskiwanych funduszy unijnych.

Regionalne organizacje turystyki wiejskiej powinny wchodzić w skład krajowej organizacji, której zadania koncentrowałyby się na kompleksowej kampanii promocyjnej zmierzającej do wykreowania wizerunku turystyki wiejskiej. W części działalność organizacji krajowej winna być dofinansowana przez Rząd. Zadaniem takiej organizacji byłoby również, stworzenie odrębnych przepisów prawnych dotyczących prawa budowlanego, przepisów sanitarnych i przeciwpożarowych odnoszących się do działalności agroturystycznej. Brak ich jest przyczyną wielu nieporozumień i niejasności w tworzeniu i kontynuacji tego typu działalności.

4. Dolny Śląsk posiada bogate dziedzictwo kulturowe, a w tym dziedzictwo kulinarne (produkty żywnościowe i potrawy). Jednak brak jest wyodrębnionych produktów lokalnych i regionalnych, charakteryzujących nasz region, które jednocześnie mogą być istotną i ciekawą ofertą skierowaną do turystów.

Dlatego też należy opracować strategię (w ramach programów gminnych) mającą na celu wykorzystanie istniejących dóbr dziedzictwa kulturowego przez społeczność wiejską do powstawania nowych działalności w rolnictwie: rozwój rzemiosła lokalnego, tworzenie warsztatów rzemieślniczych, organizowanie okolicznościowych imprez, sprzedaż produktów lokalnych. Bogate dziedzictwo kulturowe jest magnesem przyciągającym turystów.

W związku z tym należy podjąć działania zmierzające do tworzenia produktów lokalnych i regionalnych poprzez wyszukanie w istniejących naszych zasobach kulturowych kilku oryginalnych produktów i obudować je dodatkowymi, wzbogacającymi elementami, co spowoduje bardziej wyrazisty i atrakcyjny wizerunek dolnośląskiej turystyki wiejskiej.

Dla możliwości prowadzenia tych działań konieczne jest podjęcie prac legislacyjnych związanych z tworzeniem i ochroną markowych produktów w Polsce, za które odpowiedzialny jest resort rolnictwa.

5. Należy prowadzić szeroką działalność edukacyjną skierowaną do różnych grup odbiorców i wykorzystując rozmaite formy szkoleniowe. Niezbędne jest szkolenie:
 - indywidualnych kwaterodawców oraz świadczących inne usługi związane z turystyką wiejską;
 - całej społeczności wsi lub gmin, które nastawiają się na rozwijanie turystyki;

- organizatorów agroturystyki, w tym pracowników DWODR zs. w Świdnicy;
- osób wybieranych do zarządu stowarzyszeń agroturystycznych;
- pracowników urzędów gmin i innych instytucji zajmujących się turystyką, radnych gmin;
- osób wykazujących się działalnością na rzecz swoich społeczności tzw. liderów.

Każda z tych grup uczestników wymaga innego zakresu tematycznego szkolenia i innego poziomu zaawansowania. Szkolenia powinny organizować i prowadzić DWODR zs. w Świdnicy, RCDRRiOW we Wrocławiu oraz KCDRRiOW w Krakowie oraz AR Wrocław.

6. Dla zapewnienia właściwego rozwoju agroturystyki, biorąc pod uwagę specyfikę tej działalności, wskazane jest rozszerzenie przedmiotu kredytowania działalności agroturystycznej w kredytach preferencyjnych z dopłatą ARiMR oraz złagodzenie wymagań związanych z zabezpieczeniami żądanymi przez banki. Celowym byłoby uruchomienie programu branżowego dot. rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej. Zadanie powinno być zrealizowane przez Ministerstwo Rolnictwa.
7. Uruchamiany w połowie 2002 r. program SAPARD daje potencjalnie dość duże możliwości wsparcia rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Może ono być realizowane przez dwa działania, obejmujące poprawę stanu infrastruktury technicznej oraz różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Jednostki samorządu terytorialnego powinny więc przygotować własne projekty i ubiegać się o dostępne już teraz wsparcie w ramach poszczególnych programów i funduszy UE.
8. Gminy mające szansę na rozwój turystyki wiejskiej powinny mieć opracowane długoterminowe strategie jej rozwoju uwzględniające mocne i słabe strony rozwoju oraz szanse i zagrożenia. Celowym jest także powołanie w gminach turystycznych „menadżera turystyki” odpowiedzialnego za koordynację działań związanych z rozwojem agroturystyki i turystyki wiejskiej, a w szczególności za promocję.
9. Należy prowadzić marketing turystyki wiejskiej polegający na stałym rozpowszechnianiu w mediach walorów turystycznych wsi dolnośląskich oraz korzyści wynikających ze

spędzania urlopu na wsiach. Zadanie to powinno być realizowane przede wszystkim przez Urząd Marszałkowski.

10. Należy stworzyć sprawny i łatwo dostępny system informacji jak również system rezerwacji usług turystyki wiejskiej – zadanie dla Urzędu Marszałkowskiego finansowane w części ze środków Urzędu, a w części ze środków zainteresowanych.

3.5. Wytwarzanie i ochrona regionalnych produktów spożywczych

Zaistnienie produktów regionalnych na naszym rynku wymaga wielokierunkowych, zintegrowanych działań, zarówno na szczeblu krajowym, jak również w poszczególnych regionach.

W realizacji działań, zmierzających do pojawienia się chronionych produktów regionalnych na polskim rynku, istotną rolę odgrywa:

1. Dostosowanie uregulowań prawnych.

W Polsce, w zakresie ochrony oznaczeń geograficznych, obowiązuje ustawa „Prawo własności przemysłowej”, z dn. 30.06.2000 r. Natomiast „Ustawa o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych”, z dn. 21.12.2000 r., przewiduje objęcie ochroną produktów o specyficznym charakterze. Wejście w życie odpowiednich aktów wykonawczych stworzy podstawy prawne do funkcjonowania systemu ochrony oznaczeń geograficznych i znaku specyficznego charakteru.

2. Stworzenie instytucji odpowiedzialnych za rejestrację i kontrolę produktów regionalnych.

Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polski jest organem właściwym do podejmowania decyzji m.in. o przyznawaniu podmiotom krajowym praw z rejestracji na oznaczenie geograficzne. Aktualnie UP RP jest w trakcie tworzenia odpowiednich procedur rejestracyjnych. Z dniem 01.01.2003 powołano Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, organ kontrolujący i opiniodawczy w zakresie przyznawania oznaczeń geograficznych i znaku jakości produktom o specyficznym charakterze.

3. Włączenie się organizacji samorządowych i pozarządowych.

Zgłoszenia oznaczenia geograficznego może dokonać organizacja regionalna lub lokalna, upoważniona do reprezentowania interesów producentów, a także rządowa lub samorządowa administracja określonego terenu. Stąd niezbędne jest włączenie się wybranych instytucji w proces rejestracji. Istotne jest możliwie szerokie włączenie się powyższych organizacji w tworzenie programów wykorzystujących dostępne fundusze (np. unijne środki przedakcesyjne, fundusze strukturalne, kredyty preferencyjne itp.) w celu wsparcia działań lokalnych producentów w terenie.

4. Przeprowadzenie odpowiednich działań lokalnych w oparciu o szczegółowy program wspierania inicjatyw na terenie Dolnego Śląska.

Program wspierania inicjatyw lokalnych może być realizowany poprzez następujące działania:

- Inwentaryzacja potencjalnych produktów oraz wybranych tradycyjnych technologii ich wytwarzania, a w tym: - targi, konkursy, ankiety, bezpośrednie rozpoznanie w terenie, kontakt z zakładami przetwórstwa rolno-spożywczego, współpraca z instytucjami rządowymi, samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi, w tym z uczelniami, z jednostkami doradztwa rolniczego, kołami gospodyń wiejskich, gminnymi ośrodkami kultury itp. Zakończeniem tego etapu byłoby wydanie kolorowej publikacji nt. tradycyjnych produktów rolno-spożywczych występujących na terenie Dolnego Śląska.
- Propagowanie ochrony oznaczeń nazw geograficznych. poprzez:
 - spotkania informacyjne, propagowanie ochrony nazw, wyjaśnienie procedury ochrony nazwy (np. współpraca z samorządami, ośrodkami WODR itp.)
 - uczestnictwo organizacji, występujących o ochronę znaków w imieniu producentów rolno-spożywczych, w targach, jarmarkach,
 - wydanie broszur, materiałów informacyjnych, audycje radiowe,
 - uczestnictwo w programach TV o tematyce rolno-środowiskowej
- Seria szkoleń dla potencjalnych grup producenckich oraz innych zainteresowanych ochroną nazw geograficznych i specyficznym charakterem potencjalnych produktów regionalnych.
- Warsztaty – celem, których będzie dokonanie pilotażowej procedury wpisania do rejestru oznaczenia geograficznego wybranego produktu regionalnego z Doliny Baryczy.

- Promocja w regionie wybranych produktów regionalnych, a w tym:
 - reklama, promocje, imprezy handlowe
 - pomoc w opracowywaniu opakowań podkreślających tradycyjny charakter produktów oraz związki jakości wyrobów z jego pochodzeniem geograficznym,
 - stworzenie stałego punktu handlowego, dostępnego dla klientów z Wrocławia.
- Konsultacje z zakresu przystosowywania tradycyjnych technologii produkcji do współczesnych wymagań jakościowych (warsztaty, szkolenia, konsultacje bezpośrednie).
- Uczestnictwo w międzynarodowych targach np. „Grüne Woche”.
- Wypracowanie własnych kanałów dystrybucji produktów.
- Wypracowanie regionalnych form promocji.

3.6. Racjonalizacja zatrudnienia w rolnictwie

W celu poprawy sytuacji na wiejskim rynku pracy i w rolnictwie Dolnego Śląska należy dążyć do redukcji barier ograniczających racjonalizację zatrudnienia. Największym wyzwaniem jest poprawa mobilności zasobów pracy, zarówno zawodowej, jak i przestrzennej. W tym celu należy:

1. Podnieść poziom wykształcenia ludności wiejskiej.

Najważniejszym i jednocześnie najbardziej złożonym priorytetem jest podwyższenie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej. Działania w tym zakresie wymagają szerokich konsultacji i powinny być rozpoczęte możliwie jak najwcześniej. Główne kierunki działań w zakresie poprawy jakości i konkurencyjności wiejskich zasobów pracy to:

- upowszechnienie kształcenia dzieci wiejskich w wieku przedszkolnym,
- modernizacja bazy dydaktycznej na wsi i w małych miastach na poziomie podstawowym i gimnazjalnym,
- różnorodność oferty oświatowej, przede wszystkim dostosowywanie struktury wykształcenia ludności wiejskiej do potrzeb rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzin innowacyjnych,
- upowszechnienie kształcenia w szkołach w zakresie przedsiębiorczości,
- rozwój placówek przyczyniających się do poprawy opanowania języków obcych,

- organizowanie powiązań dydaktycznych i finansowych pomiędzy szkolnictwem i gospodarką regionu,
- zapewnienie młodzieży wiejskiej szerszej pomocy stypendialnej (środki na dofinansowanie dojazdów do szkół i wyżywienia w bursach winny być rozdzielane na szczeblu powiatów a ich wysokość zależna od sytuacji na lokalnym wiejskim rynku pracy),
- zwiększenie dostępności młodzieży wiejskiej do wyższych uczelni (filie uczelni kształcące w dziedzinach poszukiwanych na lokalnym rynku pracy, system stypendiów socjalnych funkcjonujący na szczeblu powiatów),
- rozwój szkoleń (w celu przekwalifikowania zawodowego, dla środowisk biznesowych i dla samorządów),
- rozwój systemu kształcenia systematycznego, w tym rolników z zakresu przedsiębiorczości, alternatywnych możliwości zatrudnienia, działań w zakresie konserwacji krajobrazu i przyjaznych środowisku metod produkcji,
- preferencje dla nauczycieli zatrudnionych na obszarach wiejskich, szczególnie w przypadku deficytowych specjalności.

Powyższe działania wymagają wsparcia organizacyjnego i legislacyjnego, zarówno ze strony poszczególnych resortów centralnych (finansów, rolnictwa, pracy, oświaty i szkolnictwa wyższego), jak też samorządów wszystkich szczebli.

2. Zwiększyć elastyczność wiejskiego rynku pracy.

Pozostałe działania poprawiające mobilność wiejskich zasobów pracy to zwiększenie elastyczności wiejskiego rynku pracy (prace dorywcze, okresowe i niepełnoetatowe). W tym celu niezbędne są regulacje prawne (sejm RP, resort pracy) oraz poprawa dostępności komunikacyjnej (współdziałanie samorządów i przewoźników).

3. Tworzyć warunki do powstawania miejsc pracy poza rolnictwem.

Ze względu na presję wysokiego bezrobocia i demograficzną, należy równolegle podejmować działania sprzyjające tworzeniu nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich. W tym celu należy zadbać o rozwój przedsiębiorczości, w szczególności powstawanie MSP. Niezbędne kierunki działań to:

- modernizacja infrastruktury wiejskiej (nasilone w ostatnich latach działania w tym zakresie winny być kontynuowane) – źródła finansowania: środki budżetu państwa, pomocowe z UE, samorządów, ludności i przedsiębiorstw,

- przedsięwzięcia porządkujące gospodarke gruntami,
- rozwój infrastruktury turystycznej (ściezki rowerowe i konne, system informacji turystycznej itp.),
- dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarach wiejskich,
- rewitalizacja małych miast i dużych wsi (w tych ośrodkach należy preferować powstawanie nowych miejsc pracy),
- ochrona charakterystycznych dla obszarów wiejskich miejsc pracy wymagających stosunkowo niskich kwalifikacji oraz miejsc pracy dla kobiet,
- tworzenie i utrzymanie miejsc pracy w gospodarce leśnej oraz uregulowania prawne umożliwiające opłacalność przedsięwzięć w zakresie ochrony krajobrazu,
- powstawanie marek produktów rolnych, wyrobów rzemiosła i rękodziela artystycznego,
- rozwój agroturystyki, szczególnie w Sudetach,
- rozwój branż innowacyjnych i przyszłościowych,
- rozwój doradztwa w zakresie przedsiębiorczości, prowadzenia działalności gospodarczej, w szczególności w zakresie agrobiznesu,
- projekty służące rozwojowi nowych mediów i poprawie dostępu do informacji niezbędnych dla biznesu,
- przedsięwzięcia promujące produkty, usługi wytwarzane na wsi oraz atuty obszarów wiejskich, w tym organizowanie ponadregionalnych wystaw.

4. Stabilizować sytuację w rolnictwie.

Niezbędnym warunkiem powodzenia działań w zakresie racjonalizacji zatrudnienia w rolnictwie i na obszarach wiejskich Dolnego Śląska jest stabilizacja sytuacji w rolnictwie. Rolnictwo dolnośląskie winno osiągnąć i następnie utrzymać pozycję na rynku adekwatną do posiadanych zasobów, atutów oraz aspiracji społeczności wiejskich.

Szczególnego znaczenia nabiera wspieranie powiązań i procesów integracyjnych zarówno w rolnictwie, jak i pomiędzy producentami rolnymi, zakładami przetwórstwa rolnego i rynkami rolnymi. Nie mniej ważne jest promowanie regionalnych produktów rolnych, w tym żywności ekologicznej.

5. Wspierać gospodarstwa położone w trudnych warunkach przyrodniczych.

Niezbędne są również zmiany prawne w zakresie wsparcia gospodarstw rolnych znajdujących się w mało sprzyjających warunkach glebowo-klimatycznych (Sudety oraz północno-zachodnie i północno-wschodnie krańce województwa). Celem ich winno być zachowanie pożądanых form i rozmiarów produkcji rolnej, rozwój działalności uzupełniających dochody rodzin rolniczych, w tym w dziedzinie gospodarki leśnej i szeroko pojętego kształtowania i ochrony krajobrazu.

3.7. Warunki i czynniki determinujące wielkość i rozmieszczenie produkcji zwierzęcej

Zwiększenie produkcji zwierzęcej oraz poprawa jej efektywności na Dolnym Śląsku wymaga:

- specjalizacji regionalnej (minimalizacja kosztów produkcji zwierzęcej),
- tworzenia grup producenckich (zrzeszanie się producentów wokół jednorodnego produktu),
- skupiania się rolników wokół agrobiznesu (korzyści ekonomiczne w tzw. łańcuchu marketingowym),
- wprowadzenia produkcji pod zamówienia (dawna kontraktacja), jako elementu integrującego zakład przetwórczy z producentem,
- dostosowania produkcji do zasobów paszowych. Należy dokładnie przyjrzeć się naturalnym zasobom paszowym. Ocena potencjalna pozyskania z nich pasz powinna być zweryfikowana przez odpowiednie służby specjalistyczne głównie z zakresu doradztwa.

3.8. Bilans żywnościowy Dolnego Śląska

Rozważania dotyczące regionalnych problemów sektora rolno-spożywczego wymagają uwzględniania głównych zagadnień związanych z przyjętą koncepcją rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, uwarunkowań wynikających z procesu integracji z Unią Europejską oraz globalizacji rynku żywnościowego.

1. Sprawnie funkcjonujący agrobiznes jest warunkiem prawidłowego rozwoju regionu, stanowi bowiem znaczący subsystem gospodarki. Rolę integratora w ramach agrobiznesu pełni przemysł spożywczy. Na Dolnym Śląsku niestety przemysł spożywczy nie ma silnej

pozycji konkurencyjnej. Sposobem na wzmocnienie pozycji rynkowej przedsiębiorstw, w warunkach postępującej globalizacji rynku i ostrej konkurencji, głównie ze strony Unii Europejskiej, jest podjęcie współdziałania w zakresie integracji kapitałowej i organizacyjnej. Przykładem takich działań mogłaby być koncentracja kapitałowa i organizacyjna spółdzielczych zakładów mleczarskich, (które ciągle mają dominującą pozycję na rynku Dolnego Śląska), poprzez utworzenie jednego przedsiębiorstwa w skali województwa i dokonanie specjalizacji zakładów oraz stworzenie intensywnej strategii marketingowej. Działania te mogą zapobiec upadłości mleczarni bądź ich przejęcia przez inwestorów zewnętrznych.

2. W województwie dolnośląskim dominują małe i średnie zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego, które aby sprostać konkurencji, powinny podejmować wspólne działania na przykład w zakresie dystrybucji wyrobów. Ze względu na ogromny postęp techniczny stale zmieniające się uregulowania prawne, zasady kredytowania przedsiębiorstw itp. Cennymi byłyby też inicjatywy polegające na zorganizowaniu, dofinansowywanego ze środków budżetowych, doradztwa technicznego, technologicznego i organizacyjnego, świadczonego przez firmy konsultingowe, stowarzyszenia naukowo-techniczne oraz ośrodki doradztwa rolniczego na rzecz przedsiębiorstw sfery agrobiznesu. Wsparcia przez władze administracji państwowej i samorządowej wymagają między innymi podjęte w roku 2002 przez Dolnośląską Izbę Gospodarczą i Dolnośląską Izbę Rolniczą działania zmierzające do utworzenia placówki regionalnej, która byłaby zapleczem informacyjnym i organizatorskim dla dolnośląskich podmiotów gospodarczych działających na rynkach wschodnich. Podobne działania można realizować na krajowym rynku żywnościowym np. w zakresie wspólnych negocjacji z dużymi sieciami handlowymi. Jednocześnie przedsiębiorstwa korzystające z kredytów inwestycyjnych powinny móc skorzystać ze stosownych preferencji, ulg podatkowych i poręczeń kredytowych.
3. Równocześnie należałoby rozważyć możliwości aktywizacji rozwoju regionu w wyniku współpracy i wymiany gospodarczej z zakresu agrobiznesu z sąsiednimi krajami, w ramach Euroregionów: Nysa Glacensis i Dobrava.
4. Należy postulować powołanie przez władze administracyjne Regionalnej Rady Agrobiznesu, która z jednej strony tworzyłaby lobby tak ważnego subsystemu gospodarki

narodowej, a z drugiej strony uczestniczyłyby, obok władz państwowych i samorządowych, w kreowaniu polityki regionalnej wobec obszarów wiejskich i gospodarki żywnościowej (sensu largo), w tworzeniu kontraktów wojewódzkich i ich realizacji itp. Rada pilotowałaby też wspólne przedsięwzięcia z zakresu integracji pionowej (między poszczególnymi ogniwami gospodarki żywnościowej) i poziomej (powiązania przedsiębiorstw np. jednej branży w układzie terytorialnym).

5. Oczekiwanym kierunkiem zmian na rynku produktów rolnych i wyrobów przemysłu spożywczego jest tworzenie centrów logistyczno-dystrybucyjnych, zapewniających ciąg chłodniczy, szeroką dystrybucję i bogaty pakiet towarów.
6. Korzystnym zjawiskiem byłoby rozszerzenie skali działania Dolnośląskiego Centrum Hurtu Rolno-Spożywczego i jego organizacja w formie centrum logistycznego. Przykładem takiej aktywności jest utworzenie w ramach Centrum, stacji kompletacji warzyw i owoców. Istotnym też, z punktu widzenia rynku żywnościowego regionu, jest przejęcie sprzedaży produktów żywnościowych dla małych przedsiębiorstw oraz sfery żywienia zbiorowego.
7. Szansą na poprawę sytuacji regionalnej gospodarki żywnościowej jest aktywna postawa władz wojewódzkich i terenowych w w/w działaniach.
8. Należy inspirować i ułatwiać zespołową działalność producentów i rolników, dzięki czemu mogą osiągnąć potaniecie produkcji i zwiększenie konkurencyjności na rynku dolnośląskim i ogólnopolskim. Grupy producenckie mogłyby wykorzystać istniejący w spółdzielniach GS „Samopomoc Chłopska” potencjał gospodarczy, który stanowiłby zaplecze ich organizacji.
9. Ważną jest też działalność edukacyjna i szkoleniowa umożliwiająca przyswojenie przez podmioty gospodarcze współczesnych form przedsiębiorczości takich jak: marketing, kierowanie menedżerskie, umiejętności zarządzania kapitałem.

Postulowane zamiany mogą przebiegać w dwojakim kierunku, a mianowicie: zakładając rozwój produkcji żywności główny ciężar działań powinien być skoncentrowany na intensyfikacji produkcji surowców rolnych i dostosowania przemysłu spożywczego do

wymaganego poziomu zdolności produkcyjnych, druga koncepcja polegająca na „importie” żywności z innych regionów wiąże się głównie z usprawnieniem systemu dystrybucji marginalizując sferę agrobiznesu województwa dolnośląskiego.

3.9. Dostosowanie gospodarki żywnościowej województwa dolnośląskiego do standardów Unii Europejskiej

1. Głównym zamierzeniem w zakresie inicjacji wdrożeń dotyczących nowoczesnych systemów jakościowych w najbliższym czasie powinno stać się obligatoryjne przeprowadzenie szerokiej kampanii informacyjnej zarówno na szczeblu krajowym, wojewódzkim, powiatowym jak i gminnym. Elity polityczne wszystkich szczebli winny być zainteresowane jak najszybszym zorganizowaniem zakrojonej na szeroką skalę kampanii informacyjnej. Obecna stagnacja w tym zakresie może przyczynić się do niewyobrażalnej w skutkach sytuacji, w której około 40% przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego, w świetle obowiązujących w dniu wejścia Polski do UE przepisów prawnych, będzie pozbawiona możliwości funkcjonowania na wspólnym rynku unijnym (brak możliwości eksportu poza granice kraju, a w krótkim czasie również produkcji na rynek własny).
2. W okresie inicjacji kampanii informacyjnej dla kadry kierującej i pracowników firm sektora rolno-spożywczego należy utworzyć na każdym szczeblu władz wojewódzkich i samorządowych tzw. centra informacji i wdrożeń (komórki lub też osoby odpowiedzialne). Takie instytucje powinny służyć wiedzą jak również pomocą w konkretnych przypadkach w zakresie wdrażania obligatoryjnych systemów jakościowych w poszczególnych przedsiębiorstwach sektora rolno-spożywczego. Komórki takie muszą stwarzać jak najlepsze warunki do czytelnego informowania wszystkich podmiotów gospodarczych o nieuchronności wdrożenia systemów jakości. Tego typu działanie informacyjne i wdrożeniowe powinno być kompatybilne z prowadzoną obecnie kampanią informacyjną dotyczącą członkostwa Polski w UE.
3. Władze państwowe powinny zwrócić szczególną uwagę na fakt, że w najbliższym czasie koniecznym jest stworzenie w prowizorium budżetowym środków finansowych przeznaczonych na działalność takich centrów. W porozumieniu z bankami komercyjnymi należy stworzyć program kredytów preferencyjnych dla przedsiębiorstw na wdrażanie

obligatoryjnie wymaganych w UE systemów jakościowych. Należy wykorzystać w pełni istniejące możliwości w zakresie pozyskiwania środków finansowych z funduszy przedakcesyjnych PHARE i SAPARD na cele modernizacyjne przedsiębiorstw.

4. Koniecznym jest także stworzenie konkretnych wytycznych dla poszczególnych branż w zakresie wdrażania GMP, GHP, GLP, systemu HACCP. Do tego typu działalności niezbędne jest zakorzenienie w świadomości ekip rządzących nieuchronności zbliżania się terminu wdrożeń. Będzie to niezbędne dla ochrony istniejących miejsc pracy! Brak takich działań może w bardzo krótkim czasie doprowadzić do załamania się i tak kiepskiej koniunktury gospodarczej kraju, a także niepokojów społecznych.
5. Niezbędne jest stworzenie programu szkoleń kadry i pracowników we wszystkich zakładach produkujących żywność.
6. Spójność wszystkich wymienionych działań powinien zapewnić projekt rozwoju polityki informacyjnej i wdrożeń w zakładach przemysłu rolno-spożywczego Dolnego Śląska.

3.10. Podsumowanie

Opracowany „Wojewódzki program rozwoju sektora rolno-spożywczego” przedstawia najistotniejsze problemy gospodarki żywnościowej regionu. Ocena stanu istniejącego oraz propozycje zmian zawarte w przedstawionych dziewięciu projektach umożliwiły sformułowanie następującego podsumowania:

- Jedną z cech podstawowego czynnika produkcji w rolnictwie – ziemi jest jej niepomnażalność. Należy zatem podjąć działania z jednej strony ograniczające przeznaczenie użytków rolnych, zwłaszcza najlepszych, na cele nierolnicze, a z drugiej strony podnieść efektywność gospodarowania na gruntach pozostających do dyspozycji rolnictwa. Jako zadania najważniejsze należy wskazać:
 - ograniczanie areалу gruntów odłogowanych i ich planową likwidację poprzez zalesianie, procesy scalania i wymiany gruntów wśród właścicieli odłogujących grunty wysokiej jakości i rolników prowadzących czynną działalność rolniczą na gruntach objętych granicą rolno-leśną. Skuteczną barierą dla niekontrolowanego zwiększania się powierzchni odłogów będzie zakończenie prac legislacyjnych nad ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego państwa;

- zwiększanie udziału gospodarstw prywatnych we władaniu gruntami z równoczesną przebudową ich struktury obszarowej. Prognozowane modele gospodarstw rolnych wskazują na konieczność powiększania ich arealów. W praktyce jednak brak jest konkretnej oferty AWRSR kierowanej do gospodarstw prywatnych pragnących stopniowo powiększyć swój areal. W większości przypadków zgłaszane potrzeby rozmiągają się z możliwościami ich zaspokojenia. Niezbędne zatem jest podejmowanie skoordynowanych działań władz samorządowych i AWRSR w tej dziedzinie wraz ze wskazaniem możliwości kredytowania nabywania gruntów, wykorzystania przyszłych funduszy strukturalnych oraz przygotowaniem programu umożliwiającego realizację ustawy o rentach strukturalnych. Ośrodki doradztwa rolniczego i izby rolnicze winny propagować ideę zawierania wieloletnich umów dzierżawczych między rolnikami oraz pomagać przy ich zawieraniu. Umożliwiłoby to faktyczne powiększanie gospodarstw rolnych z zachowaniem dotychczasowej struktury własnościowej;
 - skuteczne egzekwowanie przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych, co sprowadza się przede wszystkim do wnikliwego analizowania wniosków o wyłączenie gruntów z produkcji rolnej oraz koniecznej nowelizacji tej ustawy zapobiegającej unikaniu ponoszenia wynikających z niej ciężarów poprzez fikcyjne zapisy w umowach kupno-sprzedaży;
 - zalesiania gruntów marginalnych, czyli areal ok. 74,5 tys. ha najsłabszych jakościowo użytków rolnych, co spowoduje zwiększenie lesistości do ponad 33%;
 - sporządzanie planów urządzeniowo-rolnych gmin i wsi: - Realizacja prac urządzeniowo-rolnych powinna być włączona do systemów planowania i kontroli różnych szczebli zarządzania (województwo, gmina, wybrany obszar). Harmonijny rozwój obszarów wiejskich wymaga ponadto uchwalenia nowych przepisów prawa sankcjonujących sporządzanie planów i projektów urządzeniowo-rolnych oraz ustalenia kryteriów kwalifikowania gmin do przeprowadzenia oraz finansowania prac urządzeniowo-rolnych.
- Ważnym zagadnieniem jest ukierunkowania aktywności gospodarczej mieszkańców wsi, umożliwiającej w świadomy sposób poprawę ich sytuacji dochodowej, a także bardziej efektywne wykorzystanie będących w ich dyspozycji zasobów.
 - w gospodarstwach rodzinnych ukierunkowanych na tradycyjną działalność rolniczą ważne jest dostosowanie kierunków produkcji do istniejących warunków przyrodniczych. Badania modelowe wskazują, że rolnicy mogą osiągnąć

- minimalny dochód parytetowy dwoma sposobami, a mianowicie powiększając obszar o kilkanaście do kilkudziesięciu hektarów w zależności od jakości gleb i regionu lub intensyfikując produkcję roślinną i zwierzęcą;
- intensyfikacja produkcji zwierzęcej powinna dotyczyć przede wszystkim produkcji mleka. Szczególna rola przypada więc spółdzielczości mleczarskiej, która powinna inicjować powstawanie gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka i organizowania jego skup. Sposobem na zwiększenie pozycji konkurencyjnej na rynku mogłoby być koncentracja kapitałowa i organizacyjna spółdzielczych zakładów mleczarskich poprzez utworzenie jednego przedsiębiorstwa i dokonanie specjalizacji poszczególnych zakładów oraz skupianie rolników wokół agrobiznesu;
 - zwiększenie oraz poprawa efektywności produkcji zwierzęcej wymaga specjalizacji regionalnej, tworzenia grup producenckich, wprowadzenia zasad produkcji pod zamówienia (kontraktacja) oraz dostosowanie jej do zasobów paszowych;
 - skutecznym sposobem powiększania dochodów w gospodarstwie jej podejmowanie przez ich właścicieli działalności w zakresie turystyki wiejskiej. Ten sposób aktywności gospodarczej może stać się motorem napędowym rozwoju gospodarstw, wsi, gmin i całych regionów. Determinantami jest zaangażowanie władz samorządowych oraz działania zespołowe rolników – właścicieli gospodarstw agroturystycznych. Takie zagadnienia jak inwentaryzacja zasobów turystycznych, badania marketingowe rynku turystycznego, oraz opracowanie strategii funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych możliwe są do zrealizowania jedynie przez lokalne i regionalne organizacje agroturystyczne współpracujące z władzami administracyjnymi w zakresie: tworzenia lokalnych i regionalnych produktów oraz ich promocji, organizacja szkoleń, możliwości poprawy infrastruktury turystycznej, utworzenia sprawnego systemu informacji i systemu rezerwacji usług. Konieczne jest także podjęcie prac normujących funkcjonowanie gospodarstw agroturystycznych;
 - szansą dla gospodarstw i mieszkańców wsi jest możliwość wytwarzania regionalnych produktów spożywczych. Możliwości ich produkowania i ochrony związane są z: dostosowaniem krajowych uregulowań prawnych, stworzeniem instytucji odpowiedzialnych za rejestrację i kontrolę tych produktów, włączenie się organizacji samorządowych i pozarządowych w proces zgłoszenia i rejestracji

- oznaczania geograficznego produktu. Działania władz lokalnych są niezbędne do inwentaryzacji potencjalnych produktów, propagowania ochrony oznaczeń nazw geograficznych, zorganizowanie szkoleń i warsztatów dla grup producenckich, promocji w regionie, uczestnictwa w targach krajowych i międzynarodowych, wypracowania własnych kanałów dystrybucji oraz regionalnych form promocji;
- zwiększenie efektywności gospodarowania w rolnictwie związane jest z racjonalizacją zatrudnienia. Przede wszystkim należy dążyć do redukcji barier ograniczających racjonalizację zatrudnienia. Dotyczy to przede wszystkim poprawy mobilności zasobów pracy - zawodowej, jak i przestrzennej. W tym celu należy: podnieść poziom wykształcenia ludności wiejskiej, zwiększyć elastyczność wiejskiego rynku pracy, tworzyć warunki do powstawania miejsc pracy poza rolnictwem, stabilizować sytuację w rolnictwie oraz wspierać gospodarstwa położone w trudnych warunkach przyrodniczych.
 - sprawnie funkcjonujący agrobiznes jest warunkiem rozwoju regionu. Rolę integracyjną pełni przemysł spożywczy. Poprzez koncentrację kapitałową i organizację należy wzmocnić jego pozycję konkurencyjną. Małe i średnie przedsiębiorstwa działające w regionie muszą podejmować wspólne inicjatywy, np. w zakresie dystrybucji wyrobów. Ważnym przedsięwzięciem jest zorganizowanie dofinansowania ze środków budżetowych doradztwa technicznego, technologicznego i organizacyjnego na rzecz przedsiębiorstw sfery agrobiznesu. Należy postulować powołanie przez władze administracyjne Regionalnej Rady Agrobiznesu, która tworzyłaby lobby tego subsystemu gospodarki oraz uczestniczyłaby, obok władz państwowych i samorządowych, w kreowaniu polityki regionalnej obszarów wiejskich i gospodarki żywnościowej, w tworzeniu kontraktów regionalnych i ich realizacji itp. Oczekiwanym kierunkiem zmian na rynku produktów rolnych i przemysłu spożywczego jest tworzenie centrów logistyczno - dystrybucyjnych zapewniających ciąg chłodniczy, szeroką dystrybucję i bogaty pakiet towarów. Należy inspirować i ułatwiać działalność producentów i rolników dzięki czemu mogą oni osiągnąć potaniecie produkcji i zwiększenie konkurencyjności na rynku. Grupy producenckie mogłyby wykorzystać, istniejący w spółdzielniach GS „Samopomoc chłopska”, potencjał gospodarczy stanowiący zaplecze ich organizacji.
 - ważną działalnością jest działalność edukacyjna i szkoleniowa w zakresie: marketingu, kierowania, zarządzania kapitałem, ale przede wszystkim w zakresie

wdrożeń nowoczesnych systemów jakości. Dostosowanie do standardów UE w zakresie jakości jest warunkiem istnienia w przyszłości ok. 40% przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego. Potrzebna jest zatem szeroka kampania informacyjna na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym, tworzenie na tych szczeblach ośrodków informacji i wdrożeń dla zapewnienia szerokiego programu szkoleń kadry i pracowników we wszystkich zakładach produkujących żywność.

4. SYSTEM WDROŻENIOWY

4.1. Instytucja zarządzająca

Za ogólną koordynację i wdrożenie „Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno-spożywczego” jest odpowiedzialny Wojewoda i Marszałek. Główne zadania Urzędu Marszałkowskiego w odniesieniu do realizacji programu dotyczą:

- Koordynacji przygotowania programu wdrażającego poszczególne projekty
- Zapewnienia odpowiedniej promocji i informacji na temat programu
- Nadzoru i kierowania wdrażaniem wszystkich projektów wchodzących w skład programu wojewódzkiego

Instytucją zarządzającą na szczeblu powiatowym, koordynującą działalnością gmin związaną z wdrażaniem projektów objętych programem jest Starosta.

4.2. Instytucje wdrażające

Wdrożenie „Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno-spożywczego” powierzone zostało oddziałom dolnośląskim Agencji Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa, Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, Agencji Rynku Rolnego oraz zarządom gmin.

Zadaniem tych instytucji jest:

- Przyjmowanie wniosków o realizację projektów
- Ocenę techniczno-ekonomiczną projektów
- Nadzór bezpośredni nad realizacją poszczególnych projektów
- Sporządzanie raportów związanych z monitorowaniem programu wdrażającego

4.3. Beneficjenci programu

Beneficjentami „Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno- spożywczego” będą przede wszystkim rolnicy, właściciele i użytkownicy gospodarstw rolnych, a także grupy producenckie. Beneficjentami projektów będą również jednostki samorządu terytorialnego oraz zakłady przemysłu rolno-spożywczego działające na terenie województwa dolnośląskiego.

4.4. Kontrola i monitoring

W celu oceny efektywności oraz rezultatów realizacji projektów wdrażających „Wojewódzki program rozwoju sektora rolno- spożywczego” oraz oceny zgodności rezultatów z zakładanymi celami, program wdrażający poddany będzie kontroli, bieżącemu monitorowaniu oraz ocenie końcowej. Procesy kontroli i monitoringu i oceny końcowej powierzone zostały Urzędowi Marszałkowskiemu oraz Starostom Powiatowym.

Instytucje wdrażające, czyli oddziały dolnośląskie Agencji Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa, Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa i Agencji Rynku Rolnego oraz zarządy zainteresowanych gmin przedstawiać będą Urzędowi Marszałkowskiemu raporty okresowe dotyczące wdrażania programu.

Bezpośredni nadzór nad realizacją projektów wdrażających „Wojewódzki program rozwoju sektora rolno- spożywczego” powierza się Biuru Rozwoju Obszarów Wiejskich UM.

4.5. Informacja i promocja

Działania informacyjne i promocyjne będą prowadzone przez następujące instytucje:

- Urząd Marszałkowski
- Dolnośląska Izba Rolnicza
- Dolnośląski Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Świdnicy
- Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich we Wrocławiu
- Starostwa Powiatowe

W instytucjach tych powinny zostać powołane osoby odpowiedzialne za promowanie programu i działania informacyjne. Należy przede wszystkim:

- opublikować syntezę „Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno-spożywczego”,
- przygotować broszury informacyjne zawierające szczegóły poszczególnych projektów,
- spowodować powstanie publikacji prasowych dotyczących nowych działań i inicjatyw związanych z wdrażaniem programu,
- przeprowadzać dyskusje z partnerami społecznymi.

5. KOSZTY FINANSOWANIA

Różnorodność zagadnień zawartych w 9 projektach „Wojewódzkiego programu rozwoju sektora rolno-spożywczego” nie daje możliwości jednoznacznego określenia ich kosztów. tym bardziej, że część z nich przy dobrej koordynacji może być realizowana bez większych nakładów finansowych przez jednostki i organizacje działające na obszarach wiejskich. Dlatego też koszty realizacji programu rozwoju sektora rolno-spożywczego przy niewymiernych wskaźnikach są trudne do ustalenia. W tabeli przedstawiono wybrane, wymierne wskaźniki realizacji programu.

Szacunkowe koszty wybranych wskaźników

Tabela 2

Lp.	Zadanie	Jednostka miary	Ilość	Koszt zadania w tys. złotych
1.	Poprawa struktury agrarnej			
	- ustalenie i wyznaczenie w terenie granicy rolno-leśnej*	ha	74 500	7 500
	- zalesienie gruntów	ha	74 500	521 000
	- budowa dróg transportu rolnego	km	10 700	2 408 000
	- scalenia gruntów	ha	160 000	192 000
2.	Dostosowanie produkcji rolniczej do istniejących warunków przyrodniczych:			
	- inwestycje w gospodarstwach o kierunku mlecznym**	gosp.	1	125
3.	Doskonalenie organizacji rynku i przetwórstwa produktów żywnościowych zgodnie z wymogami Unii Europejskiej			
	- koszt certyfikatu***	przedsiębiorstwo	1	30-55

* - bez kosztów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

** - średnio dla 10 krów mlecznych w gospodarstwie

*** - bez kosztów dostosowania przedsiębiorstwa do systemów